

Jakub M. Łukasiewicz*

Alimentacja ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba**

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Małżeństwo z rodzicem posiadającym małoletnie dziecko staje się współcześnie coraz bardziej popularne. Wzrastająca liczba rozwodów oraz związków nieformalnych sprawia, że dość często dochodzi do zawarcia takiego małżeństwa, gdzie pomiędzy współmałżonkiem rodzica (określanym jako ojczym lub macocha) a dzieckiem (określanym jako pasierb) powstaje stosunek powinowactwa z którego może wynikać rodzinno-prawny stosunek alimentacyjny (art. 27 i 144 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹). Należy jednak podkreślić, że problematyka alimentacji pasierba nie jest w literaturze przedmiotu szczególnie popularna, natomiast poglądy dotychczas formułowane są dość różnorodne, a często nawet sprzeczne². W rezultacie zasadne wydaje się uporządkowanie zastanych wypowiedzi piśmiennictwa przy równoczesnej próbie ich pogłębienia i doprecyzowania³.

* Jakub M. Łukasiewicz jest doktorem nauk prawnych w Instytucie Nauk Prawnych, Kolegium Nauk Społecznych, Uniwersytet Rzeszowski, Polska, ORCID: 0000-0002-8818-9885, e-mail: jmlukasiewicz@ur.edu.pl; j.m.lukasiewicz@wp.pl

** Data zgłoszenia tekstu przez autora: 27.10.2020 r.; data przyjęcia tekstu przez redakcję do publikacji: 17.12.2020 r.

¹ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1359) – dalej k.r.o.

² O rozbieżności poglądów można się przekonać po lekturze dwóch monografií poświęconych tej problematyce: J. Strzebińczyk, *Udział powinowatych dziecka w jego utrzymaniu i wychowaniu według k.r.o.*, Wrocław 1985; A. Szlęzak, *Prawnoroiczna sytuacja pasierba*, Poznań 1985. Por. także B. Dobrzański, *Kolejność obowiązku alimentacyjnego między pasierbami a ojczymem i macochą*, „Palestra” 1970/3, s. 49–55; B. Dobrzański, *Wzajemny obowiązek alimentacyjny między pasierbami i ojczymem lub macochą*, „Studia Cywilistyczne” 1971/17, s. 695–697; T. Smyczyński, *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dziecka a polityka socjalna*, Wrocław 1978.

³ W niniejszym artykule zostaną rozwinięte niektóre tezy jedynie zasygnalizowane w publikacji: J.M. Łukasiewicz, *Podstawy obowiązku alimentacyjnego na gruncie art 144 § 1 kro [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015, s. 219–231. Określono tam moment powstania stosunku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o., alimentację uzależniono od kryterium czasu pozostawania pasierba we wspólnocie domowej (a nie od czasu trwania małżeństwa) oraz podkreślono, że nie zawsze warunkiem alimentacji świadczonej przez ojczyma lub macochę wobec pasierba musi być bliska i wzajemna relacja z nim. Niejako domyślnie przyjęto tam pewne założenia wstępne, które wymagają dalszego doprecyzowania. Odmienne bowiem należy traktować alimentację pasierba podczas trwania małżeństwa (gdzie czas pozostawania we wspólnocie domowej odgrywa znaczenie jedynie w przypadku usamodzielnienia się pasierba); inaczej zaś alimentację pasierba po ustaniu małżeństwa (gdzie czas pozostawania we wspólnocie domowej odgrywa znaczenie kardynalne). Do tego nie należy przeceniać roli, jaką przypisuje się bliskiej i wzajemnej więzi pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem, gdyż użyteczność art. 144 § 1 k.r.o. staje się widoczna właściwie w przypadku braku takiej więzi. Tylko w pewnych przypadkach jej istnienie nabiera szczególnego znaczenia. W niedawno przygotowywanym podręczniku z prawa rodzinnego znalazło się szczegółowe omówienie wskazanych powyżej tez. Por. J.M. Łukasiewicz [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2021, s. 461–467. Niestety, charakter pracy sprawił, że nadal nie wszystkie kwestie zostały wnikliwie wyjaśnione. Stało się to asumptem do przygotowania niniejszej publikacji.

Ze względu na fakt, że ustawodawca *expressis verbis* uregulował alimentację pasierba tylko w jednym przepisie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, tj. w treści art. 144 § 1, dlatego też wstępna część artykułu zostanie poświęcona właśnie tej regulacji prawnej. W dalszej części artykułu omówiona natomiast zostanie alimentacja na podstawie art. 27 k.r.o., a przyjęcie takiej kolejności wynika z faktu, iż wskazany przepis obejmuje alimentację świadczoną na rzecz małżonka oraz wspólnych małoletnich lub pełnoletnich i nieusamodzielnionych jeszcze dzieci, a tylko według części doktryny (choć trzeba przyznać, że według przeważającej części doktryny) przepis ten dotyczy również obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba włączonego do założonej przez małżonków rodziny.

Stosunek alimentacyjny pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem określany jest w literaturze przedmiotu jako **stosunek pośrednio zależny** (wszystkie pogrubienia – J.M.Ł.). Należy przez to rozumieć taką zależność, że najpierw dochodzi do powstania stosunku prawnego małżeństwa pomiędzy ojczymem (lub macochą) a rodzicem małoletniego dziecka; następnie ze stosunku tego wynika stosunek powinowactwa pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem i wreszcie ze wspomnianego stosunku powinowactwa wynika stosunek alimentacyjny pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem⁴.

Obowiązek alimentacyjny, o którym mowa w treści art. 144 § 1 k.r.o., został zdeterminowany koniecznością zaistnienia dodatkowej przesłanki, jaką jest zgodność powstania takiego obowiązku z „zasadami współżycia społecznego”.

Jak się zdaje, potencjalny stosunek alimentacyjny pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem **powstaje z chwilą zawarcia małżeństwa**, natomiast wskazana przesłanka dodatkowa, polegająca na zgodności alimentacji z „zasadami współżycia społecznego” przesądza jedynie o konkretyzacji stosunku alimentacyjnego, jeżeli dodatkowo spełnione są ogólne przesłanki powstania zobowiązania alimentacyjnego. Skoro w typowych przypadkach potencjalne stosunki alimentacyjne powstają w łatwo dostrzegalnych punktach na osi czasu (tj. z chwilą powstania pokrewieństwa, zawarcia małżeństwa, czy też dokonania adopcji), toteż potencjalny stosunek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba powinien powstawać w równie łatwo uchwytym punkcie na osi czasu (tj. z chwilą zawarcia małżeństwa z rodzicem dziecka i jednoczesnym powstaniem stosunku prawnego powinowactwa wobec tego dziecka⁵).

2. ALIMENTACJA PASIERBA WŁĄCZONEGO DO RODZINY NA PODSTAWIE ART. 144 § 1 K.R.O.

Z uwagi na fakt, że piśmiennictwo dopuszcza alimentację pasierba w ramach wykonywania obowiązków małżeńskich na mocy art. 27 k.r.o., dlatego uzasadnione

⁴ Szerzej J.M. Łukasiewicz [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo...*, s. 25; J.M. Łukasiewicz, *Kilka słów o stosunkach rodzinno-prawnych podstawowych zależnych i oderwanych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2013/77(12), s. 45–47. Obowiązek ojczyma lub macochy odnosi się do pasierba, a nie jego krewnych. Uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego (dalej SN) z 4.04.1968 r., III CZP 27/68, OSNC 1969/1, poz. 816; wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Lublinie z 11.11.2012 r., II SA/Lu 532/12, LEX nr 1235117; J. Pawliczak [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, s. 1620–1621.

⁵ J.M. Łukasiewicz, *Podstawa...*, s. 221.

też wydaje się twierdzenie, że „zasady współżycia społecznego”, o których mowa w treści art. 144 § 1 k.r.o., również powinny przesądzać o zasadności alimentacji pasierba przez jego ojczyma (lub macochę), jeżeli tylko pasierb ten został włączony do wspólnoty domowej⁶. Należy przy tym przyjąć, że poza sytuacjami skrajnymi, alimentacja pasierba w **trakcie trwania małżeństwa** powinna przebiegać niezależnie od czasu trwania małżeństwa oraz niezależnie od relacji ojczyma (lub macochy) wobec małoletniego dziecka włączonego do rodziny. Nie tylko przemawia za tym fundamentalna zasada dobra dziecka, lecz także konieczność zapewnienia prawnych gwarancji dotyczących rekonstrukcji środowiska opiekuńczo-wychowawczego w którym to środowisku funkcjonować będzie małoletnie dziecko.

W piśmiennictwie dominuje trafne przekonanie, że z uwagi na „zasady współżycia społecznego”, obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba występuje na równi z rodzicami dziecka, niemniej jednak ojczym (lub macocha) **nie powinien wyręczać rodziców dziecka w ich własnym obowiązku alimentacyjnym**. Dlatego też konkretyzacja obowiązku alimentacyjnego, o którym mowa w treści art. 144 § 1 k.r.o., w przypadku ojczyma (lub macochy) pozostającego w związku małżeńskim z rodzicem małoletniego dziecka, powinna nastąpić wyłącznie w sytuacji, kiedy drugi z rodziców dziecka nie żyje bądź też nie może spełniać wobec dziecka swojego obowiązku alimentacyjnego albo gdy uzyskanie od niego alimentów jest niemożliwe lub połączone z nadmiernymi trudnościami (art. 132 k.r.o.)⁷.

W dwóch ostatnich przypadkach (tj. w sytuacji niemożności lub nadmiernych trudności w uzyskaniu alimentów) ojczym (lub macocha) spełniający obowiązek alimentacyjny wobec pasierba może wystąpić z roszczeniem regresowym wobec zobowiązanego do alimentów rodzica dziecka na podstawie art. 140 k.r.o. Nadmienić przy tym wypada, że zgodnie ze stanowiskiem wyrażonym w judykaturze, wyżej wskazane roszczenie jest także zasadne, jeżeli ojczym (lub macocha) świadczył dobrowolnie alimenty wobec pasierba, pomimo że drugi z rodziców dziecka mógł swobodnie realizować swój własny obowiązek alimentacyjny⁸.

Włączenie pasierba do rodziny przemawia za trafnością wyrażonego w literaturze stanowiska, że pasierb posiada prawo do alimentów na mocy art. 144 § 1 k.r.o. **na zasadach równej stopy życiowej** ze stopą życiową obu małżonków, tj. ojczyma (lub macochy) oraz rodziców pasierba⁹. Ponadto należy wskazać, że możliwe wydaje się zobowiązanie ojczyma (lub macochy) do świadczenia alimentów na rzecz pasierba w przypadku, gdy oboje rodzice dziecka żyją i alimentują dziecko, lecz ojczym (lub macocha) posiada na tyle wysokie zarobki, iż w ramach zapewnienia równej stopy życiowej uzasadnione jest zasądzenie tzw. alimentów wyrównawczych¹⁰.

⁶ J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 73; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 603.

⁷ Podobnie B. Dobrzyński, *Kolejność obowiązku...*, s. 49–52; B. Dobrzyński, *Wzajemny obowiązek...*, s. 31–32; A. Szlęzak, *Kolejność obowiązku alimentacyjnego z art. 144 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1982/4, s. 130 i n. Pogląd, że obowiązek z art. 144 § 1 k.r.o. powstaje w ostatniej kolejności wyraził J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN z 26.05.1968 r., III CZP 49/68*, OSPiKA 1970/6, poz. 118; J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 67.

⁸ Uchwała SN z 6.03.1975 r., III CZP 3/75, LexPolonica nr 313280; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 1140.

⁹ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo...*, s. 603; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks...*, s. 1153. Skoro wspólne dziecko małżonków może żądać alimentów na zasadach równej stopy życiowej na podstawie art. 27 i 133 k.r.o., to uzasadnione również wydaje się żądanie alimentów przez pasierba na takich samych zasadach na podstawie art. 27 i 144 k.r.o. J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 223; A. Szlęzak, *Prawnorodzinnia...*, s. 16.

¹⁰ J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 223.

Wydaje się, że zawarcie małżeństwa przez rodzica osoby pełnoletniej i usamodzielnionej wyłącza alimentację z art. 144 § 1 k.r.o.¹¹ Należy bowiem wskazać, że, aby mogło dojść do powstania obowiązku alimentacyjnego pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem, należy wcześniej stwierdzić, iż wskazany w tym przepisie współmałżonek rodzica dziecka rzeczywiście uzyskał status „ojczyma” (lub „macochy”), zaś dziecko rzeczywiście uzyskało status „pasierba”. Do takiej sytuacji dojdzie wyłącznie wtedy, gdy nastąpi pełna rekonstrukcja rodziny, co oznacza, że w ramach tej rodziny określona osoba (zwana często „mama” albo „tata”), przyjmując małoletnie dziecko do wspólnoty domowej, (przynajmniej potencjalnie) włączyła się w proces wychowawczy dziecka, a więc można jej przypisać status „ojczyma” (lub „macochy”) wobec tego dziecka. Trudno zatem twierdzić, że współmałżonek rodzica uzyska status ojczyma (lub macochy) wobec pełnoletniego i usamodzielnionego dziecka, jeżeli współmałżonek ten nie mógł nawet przyjąć żadnych funkcji rodzicielskich w faktycznym procesie wychowawczym¹². Na podobnych zasadach należy zresztą oceniać zawarcie kolejnego małżeństwa przez rodzica osoby dorosłej.

Wobec powyższego można przyjąć tezę, że warunkiem powstania stosunku alimentacyjnego pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem jest zawarcie małżeństwa i **rekonstrukcja wspólnoty rodzinnej**, co, jak się zdaje, jest możliwe **wyłącznie w okresie małoletności pasierba**. Tylko w takim przypadku można mówić o powstaniu quasi-rodzicielskiej relacji ojczyma (lub macochy) wobec pasierba.

Nieuzasadnione zaś wydaje się twierdzenie, że relacja ojczyma (lub macochy) i pasierba może powstać poza małżeńską wspólnotą rodzinną, gdyż oznaczałoby to, że pasierb zamiast jednego „rodzica przybranego”, uzyskiwałby w zasadzie dwóch „rodziców przybranych” (tj. od strony ojca macochę, zaś od strony matki ojczyma), co nie wydaje się zgodne z zamierzeniami ustawodawcy.

Co najwyżej posiadanie dwóch „rodziców przybranych” może wystąpić w przypadku prawomocnie orzeczonej pieczy naprzemiennnej, niemniej jednak nie podważa to przyjętej powyżej tezy o uzyskaniu statusu pasierba w ramach wspólnoty rodzinnej, gdyż piecza naprzemienna umożliwia właśnie rekonstrukcję dwóch wspólnot domowych w ramach związków małżeńskich zawartych przez każdego z rodziców małoletniego dziecka¹³. Natomiast w przypadkach typowych dziecko przebywa w jednej wspólnotie domowej, co z kolei oznacza, że dziecko może posiadać wyłącznie jednego ojczyma (lub macochę) w zależności od tego u którego z rodziców, będących w związku małżeńskim, zapewnione zostanie dziecku podstawowe środowisko opiekuńczo-wychowawcze.

Prezentowane powyżej założenia nie stoją w sprzeczności z wyrażonym w literaturze przekonaniem, że obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) może być **kontynuowany w sytuacji uzyskania pełnoletności i samodzielności** przez małoletniego dotychczas pasierba. Za trafnością prezentowanego stanowiska przemawia następujący sposób rozumowania. Skoro ojczym (lub macocha) posiada potencjalną

¹¹ Podobnie A. Szlezak, *Prawnorodzinnia...*, s. 46–47. Odmiennie J.F. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 378.

¹² J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 227. Przyjęte założenie odnosi się jedynie do art. 144 § 1 k.r.o. Nie przesądza natomiast o statusie pasierba na podstawie innych przepisów prawnych, np. 934¹ Kodeksu cywilnego (ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny [tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1740]) – dalej k.c.

¹³ Szerzej J.M. Łukasiewicz, *Problemy praktyczne związane z instytucją pieczy naprzemiennnej*, „Forum Prawnicze” 2018/2(46), s. 53–65.

możliwość skierowania roszczenia alimentacyjnego wobec pełnoletniego pasierba, jeśli wcześniej przyczynił się do jego wychowania oraz utrzymania (na mocy art. 144 § 2 k.r.o.), to obowiązek alimentacyjny powinien się cechować wzajemnością rozumianą w ten sposób, że pasierb również powinien zachować możliwość żądania alimentacji od swojego ojczyma (lub macochy) pomimo osiągniętej pełnoletności i samodzielności, z tą wszakże różnicą, iż roszczenie alimentacyjne pasierba nie będzie mu już przysługiwało na zasadach równej stopy życiowej, lecz będzie uzależnione od standardowej przesłanki niedostatku¹⁴. Ponadto należy wskazać, że, o ile alimentacja na rzecz pełnoletniego pasierba mogłaby, w świetle zasad współżycia społecznego, przebiegać wyłącznie w przypadku pozytywnej postawy pasierba wobec swojego ojczyma (lub macochy), o tyle alimentacja na rzecz ojczyma (lub macochy) przez pełnoletniego pasierba, w świetle wskazanych zasad, nie powinna wymagać pozytywnej postawy pasierba, a jedynie wykazania, że ojczym (lub macocha) przyczynił się do utrzymania oraz wychowania pasierba w okresie jego małoletności¹⁵.

Wskazane powyżej stanowisko może ulec pewnej korekcie. Wydaje się bowiem, że alimentacja pasierba nie będzie kontynuowana, jeżeli krótki był okres czasu liczony od dnia zawarcia małżeństwa (lub włączenia dziecka do wspólnoty domowej) do czasu uzyskania przez dziecko pełnoletności i samodzielności. W takiej sytuacji ojczym (lub macocha) będzie musiał – co prawda – świadczyć alimenty przez krótki czas trwania małoletności dziecka, ponieważ dziecko to zostało włączone do rodziny, a zatem przysługiwała mu ochrona w zakresie fundamentalnej zasady dobra dziecka, niemniej jednak trudno przyjmować, aby ojczym (lub macocha) zdołał przez tak krótki okres na tyle utrwalić swój status ojczyma (lub macochy), jako „przybrany rodzic” wobec dziecka, aby uzasadnione było dalsze trwanie omawianego obowiązku alimentacyjnego¹⁶. Trzeba jednak pamiętać, że wyłączenie dalszego alimentowania pasierba w analizowanym przypadku spowoduje, że ojczym (lub macocha) nie będzie mógł w przyszłości żądać alimentów od pasierba na mocy art. 144 § 2 k.r.o., gdyż nie angażował się przez wystarczająco długi przedział czasu w proces wychowawczy pasierba poprzez jego wychowanie oraz utrzymanie¹⁷.

3. ALIMENTACJA PASIERBA PO USTANIU MAŁŻEŃSTWA NA PODSTAWIE ART. 144 § 1 K.R.O.

Zgodnie z dominującym w piśmiennictwie poglądem obowiązek alimentacyjny wobec pasierba utrzymuje się **po ustaniu małżeństwa** wskutek śmierci rodzica bądź też wskutek prawomocnego orzeczenia rozwodu¹⁸. Wprawdzie przepis art. 144

¹⁴ Zob. J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 73; A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 26, 35 i 48.

¹⁵ J.M. Łukasiewicz [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo...*, s. 464.

¹⁶ J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 226.

¹⁷ J.M. Łukasiewicz [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo...*, s. 465.

¹⁸ Tak np. T. Smyczyński, *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dziecka a polityka socjalna*, Wrocław 1978, s. 33; J. Ignaczewski [w:] *Alimenty*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2009, s. 95; J. Gwiazdomorski [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J.Ś. Piątowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 1022; J.F. Strzebińczyk, *Prawo...*, s. 379; G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, LEX/el. 2019, art. 144 k.r.o., teza 4; A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 40; H. Dolecki [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. H. Dolecki, T. Sokołowski, LEX/el. 2013, art. 144, teza 4; T. Domińczyk [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, LEX/el. 2011, art. 144, teza 8. Por. także wyrok SN z 29.04.1971 r., II CR 78/71, LEX nr 6916. Odmienne B. Dobrzański, *Wzajemny obowiązek...*

§ 1 k.r.o. odnosi się do „męża matki dziecka” bądź też do „żony ojca dziecka”, co mogłoby sugerować, że wskazany obowiązek alimentacyjny jest zasadny wyłącznie w trakcie trwania małżeństwa, niemniej jednak należy pamiętać, iż pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem występuje stosunek powinowactwa, który to stosunek w myśl art. 61⁸ § 1 zd. 2 k.r.o. istnieje pomimo ustania małżeństwa. W rezultacie należy przyjąć, że powinowactwo daje podstawy do utrzymania alimentacji pasierba pomimo ustania małżeństwa wskutek śmierci rodzica bądź też prawomocnego orzeczenia rozwodu. Odmienne interpretacja zbyt szeroko ograniczałaby obowiązek alimentacyjny z art. 144 § 1 k.r.o., jak również wzajemny obowiązek alimentacyjny z art. 144 § 2 k.r.o.¹⁹

Ze względu na fakt, że obowiązek alimentacyjny z art. 144 § 1 k.r.o. wiąże się z koniecznością wykazania zgodności powstania takiego obowiązku z „zasadami współżycia społecznego”, konieczne jest rozstrzygnięcie, jakie przypadki należy brać pod uwagę w przypadku ustania małżeństwa, aby alimentacja pasierba rzeczywiście była zgodna ze wspomnianymi „zasadami współżycia społecznego”.

Wydaje się, że podstawowym warunkiem utrzymania obowiązku alimentacyjnego, z art. 144 § 1 k.r.o. po ustaniu małżeństwa, jest stwierdzenie **stosunkowo długiego czasu trwania małżeństwa** zawartego przez ojczyma (lub macochę) z jednym z rodziców uprawnionego do alimentacji dziecka²⁰. Co prawda, same relacje małżeńskie nie powinny przesądzać o zasadności, lub braku zasadności, alimentacji wobec pasierba, niemniej jednak długi czas trwania małżeństwa wiąże się niejednokrotnie z możliwością zbudowania faktycznej więzi wychowawczej, jaką roztaczać może ojczym (lub macocha) wobec małoletniego pasierba. Jak się przy tym zdaje, stworzona w czasie trwania małżeństwa quasi-rodzicielska relacja pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem powinna determinować alimentację po ustaniu małżeństwa, niezależnie od późniejszego charakteru tych relacji²¹. Odnosząc się do wskazanej okoliczności, można jeszcze doprecyzować, że o zasadności utrzymania obowiązku

s. 49. Autor ten jednak złagodził swoje dotychczasowe stanowisko, ponieważ w kolejnej pracy wskazał na brak roszczenia w przypadku krótkiego czasu trwania małżeństwa w przypadku rozwodu, co zdaje się oznaczać, że przy długim czasie trwania małżeństwa alimentacja pasierba jest utrzymana pomimo rozwodu. B. Dobrzański [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1974, s. 821. Do tego twierdzenie o związku alimentacji pasierba z koniecznością istnienia małżeństwa jest niekonsekwentne, gdyż odnosi się do rozwodu, a nie do ustania małżeństwa wskutek śmierci rodzica-małżonka. Por. krytycznie wobec poglądów Bronisława Dobrzańskiego A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 39. Oczywiście założenie przyjmujące zasadność alimentacji pasierba po ustaniu małżeństwa mogłoby spotkać się z zarzutem przyjmowania zbyt szerokiego zakresu art. 144 § 1 k.r.o., co w konsekwencji zniechęcałoby do zawierania małżeństwa z osobami samotnie wychowującymi dzieci. Por. J. Wierciński [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, LEX/el. 2014, art. 144 k.r.o., tezy 1 i 5. Nie należy jednak postrzegać małżeństwa wyłącznie w aspekcie obowiązków, gdyż instytucja ta wiąże się z szeregiem uprawnień (np. wzajemny obowiązek alimentacyjny wobec małżonka i pasierba, możliwość dziedziczenia po zmarłym małżonku na podstawie art. 931 § 1, art. 932 § 2 i art. 933 § 2 k.c.). Poza tym za utrzymaniem alimentacji wobec małoletniego pasierba po ustaniu małżeństwa przesądza zasada dobra dziecka. Z kolei w przypadku osiągnięcia pełnoletności przez pasierba utrzymanie alimentacji podlega zaostrzonym rygorom, tj. wykazaniu stanu niedostatku oraz pozytywnej postawy pasierba wobec ojczyma lub macochy. Mając przy tym na względzie dodatkowy fakt braku istnienia małżeństwa, można przyjąć, że sąd w skrajnie rzadkich przypadkach podejmowałby rozstrzygnięcie przyjmujące zasadność dalszej alimentacji pasierba.

¹⁹ J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 47; A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 39. Ten drugi autor przyjmuje również alimentację z art. 144 § 1 k.r.o. pomimo ustania powinowactwa, wskutek unieważnienia małżeństwa. A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 41 i n. Jak się wydaje, alimentacja małoletniego pasierba po ustaniu małżeństwa opiera się na zasadach równej stopy życiowej.

²⁰ Por. J. Gwiżdżomski, *Przesłanki...*, s. 54–55.

²¹ Wydaje się, że samo włączenie pasierba do rodziny oznacza przyjęcie pozycji ojczyma (lub macochy) wobec pasierba, niezależnie od rzeczywistych relacji pomiędzy tymi podmiotami.

alimentacyjnego wobec pasierba nie powinien przesądzać wyłącznie długi okres trwania małżeństwa, lecz raczej **stosunkowo długi okres pozostawania małoletniego dziecka we wspólnocie domowej**²² lub też **stosunkowo długi okres liczony od dnia zawarcia małżeństwa do uzyskania przez dziecko pełnoletności przed rozwodem**. Nieuzasadnione wydaje się bowiem obciążanie ojczyma (lub macochy) obowiązkiem alimentacyjnym wobec pasierba, jeżeli ten uzyskał pełnoletność niedługo po zawarciu małżeństwa, które następnie trwało stosunkowo długo aż do momentu prawomocnego orzeczenia rozwodu²³. Wbrew powszechnemu w literaturze stanowisku, należy przyjąć, że utrzymanie obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba we wskazanym powyżej przypadku nie powinno być uzależnione od wykazania bliskich relacji ojczyma (lub macochy) z małoletnim pasierbem. Alimentacja służyć ma ochronie małoletniego pasierba i nie należy uzależniać tej ochrony od pozytywnej przesłanki bliskich relacji z pasierbem.

Przy małoletności pasierba można zaryzykować twierdzenie, że zasadne jest utrzymanie alimentacji z art. 144 § 1 k.r.o. pomimo **stosunkowo krótkiego czasu trwania małżeństwa** i pozostawania dziecka we wspólnocie domowej, jeżeli tylko ojczym (lub macocha) nadal przejawiałby chęć utrzymywania faktycznych więzi „rodzicielskich” wobec małoletniego pasierba (np. podejmując działania zmierzające do dalszego utrzymywania z nim kontaktów)²⁴. A zatem we wskazanym przypadku, wyjątkowo, bliskie relacje z pasierbem stanowić powinny przesłankę konieczną, a nie subsydiarną.

W literaturze przedmiotu wskazuje się dość jednoznacznie, że **zawarcie kolejnego małżeństwa** przez rodzica małoletniego dziecka niweczy obowiązek alimentacyjny dotychczasowego ojczyma lub macochy z art. 144 § 1 k.r.o.²⁵ Należy jednak podkreślić, że występujące pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem powinowactwo na mocy art. 61⁸ § 1 k.r.o. „trwa (...) mimo ustania małżeństwa”, a zatem we wskazanym przypadku dochodzi jedynie do ustania skonkretyzowanego obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba, podczas gdy sam potencjalny stosunek alimentacyjny trwa dalej. W rezultacie dotychczasowy ojczym (lub macocha) może żądać wzajemnych alimentów od pełnoletniego pasierba (pomimo zawarcia kolejnego małżeństwa), jeśli tylko wykaże, że w okresie małoletności pasierba przyczyniał się do jego utrzymania oraz wychowania przez stosunkowo długi przedział czasu (art. 144 § 2 k.r.o.).

W przypadku rozwodu, jak już podkreślono, stosunkowo długi czas pozostawania małoletniego dziecka we wspólnocie domowej powinien determinować obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba. **Wina za rozkład pożycia** nie powinna przy tym rzutować na kwestie alimentacji pasierba²⁶. W jednym wszakże przypadku można przyjąć ustanie obowiązku alimentacyjnego wobec pasierba,

²² Por. także wyrok SN z 19.03.1976 r., III CR 8/76, OSNC 1976/12, poz. 268, LEX nr 2008.

²³ J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 226; J.M. Łukasiewicz [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo...*, s. 465.

²⁴ Sytuacja taka może wystąpić, gdy jeszcze przed zawarciem małżeństwa wytworzyła się szczególnie bliska relacja pomiędzy wskazanymi osobami.

²⁵ J.F. Strzebińczyk, *Prawo...*, s. 379.

²⁶ Tak A. Szlęzak, *Prawnorożdzina...*, s. 50; J.M. Łukasiewicz, *Podstawy...*, s. 227. Odmienne J. Gwiadomorski, *Przesłanki...*, s. 54–55. Wydaje się bowiem, że skoro wina małżonków za rozkład pożycia nie rzutuje na alimenty wobec ich wspólnych małoletnich dzieci, to zasady współżycia społecznego powinny przemawiać za przyjęciem podobnej zasady w stosunku do pasierba. Z drugiej strony, zasady współżycia społecznego mogą w pewnych szczególnych przypadkach (wyłączna wina małżonka-rodzica) przemawiać za ustaniem alimentacji wobec pasierba (zob. uwagi zaprezentowane w dalszej części artykułu oraz uwagi w przypisie 32).

a mianowicie wtedy, gdy rodzic pasierba ponosi wyłączną winę w zakresie rozkładu pożycia małżeńskiego. Można jednak założyć, że utrzymanie alimentacji pasierba byłoby we wskazanym przypadku zasadne, jeżeli ojczym lub macocha, pomimo wskazanego faktu, nadal przejawiałby zamiar podtrzymywania relacji wobec małoletniego pasierba (np. podejmując działania zmierzające do dalszego utrzymywania z nim kontaktów)²⁷. A zatem we wskazanym przypadku, wyjątkowo, bliskie relacje z pasierbem stanowią przesłankę konieczną, a nie subsydiarną.

Wśród szczególnych przyczyn rozwodu można zaliczyć przypadek, kiedy okazuje się, że dziecko pochodzące z małżeństwa nie jest faktycznie dzieckiem należącym do obu małżonków. W literaturze przedmiotu zaproponowano nawet rozróżnienie na dwa typy pasierbów, tj. pasierba zrodzonego (lub przysposobionego) przed zawarciem małżeństwa oraz pasierba zrodzonego w trakcie jego trwania. W pierwszym przypadku przyjęto, że pasierb powinien wchodzić do rodziny z uwagi na fakt, że tego rodzaju rekonstrukcja rodziny zgodna jest z obowiązującymi zasadami moralnymi. Natomiast pojawienie się dziecka (wraz ze skutecznym zaprzeczeniem ojcostwa lub macierzyństwa) w trakcie trwania małżeństwa, zdaniem części doktryny, odbiega od przyjętych społecznie standardów, co z kolei determinuje założenie o braku przynależności takiego dziecka do założonej przez małżonków rodziny²⁸. Wskazane stanowisko zostało jednak w piśmiennictwie słusznie zakwestionowane. Dostrzeżono bowiem, że urodzenie się pasierba po zawarciu małżeństwa może mieć dwojaki skutek: albo doprowadzi do rozkładu pożycia i rozwiązania małżeństwa, i wtedy rozważanie przynależności pasierba do rodziny staje się bezprzedmiotowe, albo też nie wpłynie ostatecznie na byt rodziny, ponieważ pasierb zostanie włączony do wspólnoty rodzinnej w której dotychczas się znajdował (np. po ujawnieniu faktu zdrady matki) albo też pozostanie poza dotychczasową wspólnotą rodzinną (np. po ujawnieniu faktu zdrady ojca), co spowoduje, że analizowana kwestia nie odbije się na jego sytuacji rodzinno-prawnej²⁹.

4. ALIMENTACJA PASIERBA A RELACJE POMIĘDZY OJCZYMEM (LUB MACOCHĄ) A PASIERBEM W KONTEKŚCIE ZASAD WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO

Z dotychczasowych rozważań wynika, że **alimentacja małoletniego pasierba pozostającego w małżeńskiej wspólnocie domowej zgodna jest z zasadą dobra dziecka,**

²⁷ W literaturze prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym wina małżonków rzutować powinna na ewentualną alimentację z art. 144 § 1 k.r.o. J. Gwiazdomorski, *Przesłanki...*, s. 54–55. Inny pogląd z kolei zakłada, że wszystkie okoliczności zachodzące pomiędzy rodzicem-przybranym a dzieckiem (w tym wina za rozkład pożycia) nie powinny mieć bezpośredniego wpływu na ocenę roszczenia alimentacyjnego pomiędzy powinowatymi. Kluczowe są bowiem relacje między ojczymem [lub macochą] a pasierbem), A. Szlązak, *Prawnorodzima...*, s. 50. Wydaje się, że zasadne jest przyjęcie stanowiska pośredniego. Z jednej strony, należy wykazać, że podczas trwania małżeństwa stworzono relacje quasi-rodzicielskie. Popsucie się tych relacji po ustaniu małżeństwa czy też wina za rozkład pożycia małżonków nie powinny prowadzić, co do zasady, do ustania alimentacji z art. 144 § 1 k.r.o. Wydaje się jednak, że w przypadku wyłącznej winy rodzica dziecka, utrzymanie obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba powinno być uzależnione od dodatkowej okoliczności polegającej na dalszej chęci utrzymania relacji quasi-rodzicielskich.

²⁸ Chodzi o przypadki, gdy mąż zostaje ojcem dziecka urodzonego przez kobietę niebędącą jego żoną, a doszło do uznania ojcostwa lub sądowego ustalenia ojcostwa albo też żona urodzi dziecko względem którego ojcostwo jej męża zostało zaprzeczone. J. Strzebińczyk, *Obowiązek ojczyma (macochy) według art. 27 k.r.o.*, „Acta Universitatis Wratislavenensis – Prawo” 1979, nr LXXIV, s. 37 i n.; J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 23. Por. także uwagi J. Panowicz-Lipska, *Skutki prawne separacji faktycznej*, Poznań 1991, s. 73.

²⁹ A. Szlązak, *Prawnorodzima...*, s. 17 i 24–25; A. Szlązak, *Kolejność...*, s. 133.

a to z kolei przesądza o konieczności alimentacji pasierba w ramach małżeństwa, niezależnie od czasu trwania tego małżeństwa i relacji ojczyma (lub macochy) z pasierbem, czy też relacji pomiędzy samymi małżonkami. Jedynie przy wyrażeniu skrajnie negatywnej postawy wobec pasierba wobec swojego ojczyma (lub macochy), uzasadnione wydaje się wyłączenie obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba pomimo dalszego pozostawania dziecka w małżeńskiej wspólnocie domowej (art. 144 § 1 oraz 27 w zw. z art. 144¹ k.r.o.)³⁰.

Ustalono już także, że utrzymanie obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba **po ustaniu małżeństwa** (lub opuszczeniu przez niego wspólnoty domowej) jest zdeterminowane **stosunkowo długim okresem pozostawania małoletniego w rodzinie**. Jak się przy tym zdaje, obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba, co do zasady, powinien być kontynuowany **niezależnie od występujących relacji między nimi**³¹. Dodać jednak wypada, że przyjęte założenie nie oznacza wcale, aby dalsze relacje „przybranego” rodzica i pasierba były pomijane. Chodzi jedynie o to, że ich znaczenie nie powinno być rozstrzygające w zakresie ewentualnego utrzymania obowiązku alimentacyjnego wobec pasierba. Tylko przykładowo można wyobrazić sobie przypadek, kiedy znajdujący się w dobrej sytuacji finansowej ojczym (lub macocha), pomimo stosunkowo długiego czasu trwania małżeństwa, doprowadza do rozkładu pożycia małżeńskiego, a w konsekwencji do prawomocnego orzeczenia rozwodu, porzucając pozbawionego pracy współmałżonka oraz niepełnosprawnego i małoletniego jeszcze pasierba, a następnie zrywa wszelkie dotychczasowe relacje z pasierbem angażując się w zupełnie nowy związek małżeński.

Równocześnie wyróżnić można trzy zasadnicze grupy przypadków, kiedy relacje pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem powinny zostać uwzględnione jako kryterium rozstrzygające o dalszym utrzymaniu alimentacji.

- 1) Utrzymanie alimentacji wobec małoletniego pasierba, **pomimo krótkiego trwania małżeństwa lub krótkiego okresu pozostawania we wspólnocie domowej**, byłoby uzasadnione, jeżeli ojczym (lub macocha) wykazywałby chęć dalszego utrzymywania relacji wobec małoletniego pasierba (np. podejmując działania zmierzające do utrzymania z nim kontaktów).
- 2) Utrzymanie alimentacji wobec małoletniego pasierba nie powinno zależeć od winy małżonków w zakresie rozkładu pożycia małżeńskiego, niemniej jednak **w przypadku wyłącznej winy małżonka-rodzica za rozkład pożycia małżeńskiego** dodatkową przesłanką utrzymania obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec małoletniego pasierba byłaby chęć dalszego utrzymania więzi „rodzicielskich” wobec małoletniego pasierba (np. poprzez działania zmierzające do dalszego utrzymania z nim kontaktów)³².

³⁰ Przykładowo, nastoletni pasierb znęca się fizycznie nad ojczymem.

³¹ W przypadku, gdy opuszczenie wspólnoty wynika z ustania małżeństwa, pomimo dalszej małoletności pasierba przesłanką roszczenia alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. jest zasada równej stopy życiowej. Jeśli opuszczenie wspólnoty wiąże się z uzyskaniem pełnoletności i samodzielności przez pasierba, wówczas przesłanką roszczenia alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. jest niedostatek. Oczywiście skrajnie naganna postawa pasierba wobec ojczyma (lub macochy) powinna wyłączać obowiązek alimentacyjny z art. 144 § 1 k.r.o.

³² Wskazany pogląd jest kontrowersyjny, lecz stanowi stanowisko kompromisowe wobec skrajnie różnych wypowiedzi zgłaszanych w piśmiennictwie. Por. przypis 26. Należy jednak zastrzec, że w procesie o rozwód nie jest dopuszczalne orzeczenie o świadczeniach alimentacyjnych z art. 144 § 1 k.r.o. Takich świadczeń pasierb może dochodzić w odrębnym procesie. Wyroki SN: z 6.11.1975 r., III CRN 231/75, OSNC 1976/10, poz. 216, LEX nr 1984; z 8.08.1973 r., III CRN 167/73, LEX nr 7288; postanowienie SN z 27.11.1965 r., III CR 257/65, OSNC 1966/9, poz. 155, LEX nr 393.

- 3) Kontynuacja obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba po osiągnięciu przez pasierba pełnoletności i samodzielności byłaby możliwa wyłącznie w przypadku wyrażania pozytywnej postawy pasierba w relacji do swojego ojczyma (lub macochy), przy równoczesnym pozostawianiu przez pasierba w stanie niedostatku.

Oczywiście przy określaniu ewentualnego obowiązku alimentacyjnego z art. 144 § 1 k.r.o. nie można przeceniać relacji pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem. Należy bowiem wskazać, że w pewnych przypadkach stwierdzenie takiej relacji może okazać się niemożliwe, a często nawet nieuzasadnione. Nieco trywializując problem, można wyobrazić sobie przypadek, kiedy ojczym (lub macocha) podejmuje pracę zarobkową za granicą w celu utrzymania pasierba, podczas, gdy wzajemna relacja pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem na odległość jest w zasadzie wyłączona ze względu na występujące u dziecka głęboko zaawansowane upośledzenie umysłowe. Bardziej zasadne wydaje się więc w takim przypadku stwierdzenie, że zamiast kryterium wzajemnej relacji występującej pomiędzy ojczymem (lub macochą) a pasierbem zasadne jest kryterium określonej postawy emocjonalnej określonego ojczyma (lub macochy) wobec małoletniego pasierba³³.

5. ALIMENTACJA PASIERBA NA PODSTAWIE ART. 27 K.R.O.

Zgodnie z treścią art. 27 zd. 1 k.r.o.: „Oboje małżonkowie obowiązani są, każdy według swych sił oraz swych możliwości zarobkowych i majątkowych, przyczynić się do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli”. Wskazany przepis wprowadza zatem obowiązek alimentacyjny małżonków wobec osób, które należą do założonej przez nich rodziny. Tę zaś stanowią małżonkowie oraz ich wspólne małoletnie lub pełnoletnie, choć nieusamodzielnione jeszcze dzieci. Równocześnie dominuje w piśmiennictwie trafne przekonanie, że dzieci jednego z małżonków objęte są zakresem art. 27 k.r.o., jeśli tylko zostały włączone przez małżonków do założonej przez nich rodziny³⁴. Pasierb uprawniony do alimentów na podstawie art. 27 k.r.o. posiada prawo do zachowania równej stopy życiowej³⁵. Podobnie, jak w przypadku art. 144 § 1 k.r.o., zasadniczym warunkiem powstania obowiązku alimentacyjnego z art. 27 k.r.o. jest zawarcie małżeństwa oraz włączenie

³³ W piśmiennictwie zgłoszono postulat, aby z treści art. 144 § 1 k.r.o. wykreślić klauzulę „zasad współżycia społecznego”. J. Strzebińczyk, *Prawo...*, s. 378. Jak się wydaje, takie ujęcie nadmienię, osłabia pozycję ojczyma (lub macochy) wobec pasierba.

³⁴ Tak np. A. Szlęzak, *Prawnorożdzina...*, s. 19; J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 22; J.F. Strzebińczyk, *Prawo...*, Warszawa 2016, s. 122; T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018, s. 82; T. Smyczyński, *Alimentacja dzieci a obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1977/2, s. 42, 43; J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo...*, s. 33; B. Walaszek, *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego PRL*, „Studia Prawnicze” 1970/26–27, s. 279; B. Walaszek, *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971, s. 223–224; E. Kabza, *Zakres podmiotowy i przedmiotowy obowiązku wzajemnej pomocy między małżonkami (art. 27 k.r.o.)*, „Forum Prawnicze” 2016/6(38), s. 47. Odmienne A. Ratajczak, *O przedmiotach przestępstwa z art. 23 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu z 10 XII 1959*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1962/4, s. 78; S. Szer, *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1969, s. 31; S. Breyer, S. Gross, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, Warszawa 1975, s. 74; J. Gwiazdomorski, *Krewni uprawnieni do żądania i obowiązani do dostarczania utrzymania*, „Państwo i Prawo” 1954/1, s. 80; B. Dobrzański, *Wzajemny obowiązek...*, s. 820.

³⁵ A. Szlęzak, *Prawnorożdzina...*, s. 35.

pasierba do małżeńskiej wspólnoty domowej. Różnica polega jedynie na tym, że w przeciwieństwie do obowiązku z art. 144 § 1 k.r.o., obowiązek alimentacyjny z art. 27 k.r.o. **nie może być kontynuowany po uzyskaniu pełnoletności i samodzielności przez pasierba**, jak też nie może być kontynuowany w przypadku **ustania małżeństwa**³⁶.

Do kontrowersyjnych należy pytanie, czy obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba z art. 27 k.r.o. jest uzależniony od zgodności tego obowiązku z zasadami współżycia społecznego, do których odwołuje się bezpośrednio ustawodawca w treści art. 144 § 1 k.r.o.³⁷ Za trafne należy uznać dominujące w doktrynie przekonanie, że nieuzasadnione jest odwoływanie się do wspomnianych zasad, ponieważ przepis art. 27 k.r.o. uzależnia alimentację pasierba wyłącznie od faktu pozostawania w rodzinie założonej przez małżonków. Rezygnacja ze stosowania „zasad współżycia społecznego” przy alimentacji z art. 27 k.r.o. może wynikać z faktu, że trudno wyobrazić sobie sytuację, w której ojczym (lub macocha) odmawia alimentacji znajdującego się we wspólnocie domowej pasierba tylko dlatego, że dziecko należy wyłącznie do drugiego ze współmałżonków³⁸. Przeciwnie stanowisko byłoby sprzeczne z fundamentalną zasadą dobra dziecka, jak również z podstawową funkcją rodziny powstałej wskutek zawarcia małżeństwa.

Podsumowując tę część wyводу, należy stwierdzić jednoznacznie, że alimentacja pasierba na mocy art. 27 k.r.o. **nie wymaga ustalania zasad współżycia społecznego**, gdyż przepis ten nie odwołuje się do tak określonej klauzuli generalnej. Ponadto należy mieć na uwadze, że działanie każdego z małżonków na rzecz rodziny do której wchodzi pasierb, z natury rzeczy, jest zgodne z zasadami współżycia społecznego. Tylko w sytuacjach wyjątkowych, tj. szczególnie nagannej postawy wyrażanej przez pasierba wobec swojego ojczyma (lub macochy), można wyłączyć obowiązek alimentacyjny realizowany wobec pasierba z powołaniem się na zasady współżycia społecznego, przy czym podstawą takiego wyłączenia nie będzie już przepis art. 27, lecz przepis art. 144¹ k.r.o. dotyczący tzw. niegodności alimentacji.

Niezależność roszczenia alimentacyjnego z art. 27 k.r.o. od „zasad współżycia społecznego” prowadzi do trudnej teoretycznie sytuacji. Chodzi bowiem o to, że kolejność obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba na podstawie art. 144 § 1 k.r.o. opiera się na wskazanych w tym przepisie zasadach współżycia społecznego. W związku z tym zasadne wydaje się pytanie, jakie zasady powinno się stosować przy próbie określenia kolejności obowiązku alimentacyjnego wobec pasierba na podstawie art. 27 k.r.o., zważywszy na fakt, że przepis ten nie odwołuje się do powyżej wspomnianych „zasad współżycia społecznego”.

W literaturze przedmiotu problem ten rozstrzygnięto w sposób następujący. Jak słusznie dostrzeżono, obowiązek alimentacyjny każdego z małżonków wobec członków rodziny powstałej wskutek zawarcia małżeństwa stanowi obowiązek priorytetowy. Nie wyklucza to jednak roszczeń regresowych na mocy art. 140 k.r.o., ponieważ w świetle unormowań kodeksowych oraz powszechnie aprobowanych zasad moralnych najważniejsze miejsce w przypadku prawa alimentacyjnego zajmuje

³⁶ A. Szlęzak, *Prawnorożdzina...*, s. 23 i 26. A zatem czasowe opuszczenie takiej wspólnoty nie przesądza o opuszczeniu przez pasierba rodziny.

³⁷ Stosowanie tych zasad na gruncie omawianej regulacji przyjął J. Strzebińczyk, *Udział...*, s. 119.

³⁸ A. Szlęzak, *Prawnorożdzina...*, s. 72.

obowiązek alimentacyjny rodziców wobec ich wspólnego i małoletniego jeszcze dziecka. A zatem uzasadnione wydaje się twierdzenie, że obowiązek alimentacyjny ojczyrna (lub macochy) wobec pasierba z art. 27 k.r.o., choć ma charakter priorytetowy, to nie powinien wyprzedzać obowiązku alimentacyjnego z art. 133 § 1 k.r.o., tj. obowiązku alimentacyjnego rodziców naturalnych³⁹.

Na podstawie przyjętych powyżej poglądów można wyróżnić trzy zasadnicze sytuacje.

- 1) Jeżeli ojczym (lub macocha) alimentuje pasierba na podstawie art. 27 k.r.o. ze względu na śmierć drugiego z rodziców dziecka albo ze względu na brak możliwości uczynienia zadość swojemu obowiązkowi przez rodzica dziecka, wówczas wskazany obowiązek alimentacyjny ojczyrna (lub macochy) wobec dziecka staje się skonkretyzowany.
- 2) Jeżeli drugi z rodziców dziecka żyje i alimentuje dziecko, wówczas obowiązek alimentacyjny ojczyrna (lub macochy) z art. 27 k.r.o. jest wobec pasierba wyłącznie potencjalny (zakładając oczywiście, że małżonek-rodzic wypełnia swój obowiązek alimentacyjny wobec dziecka, a ojczym lub macocha nie osiąga zarobków na tyle wysokich, iż uzasadnione byłoby zasądzenie tzw. alimentów wyrównawczych⁴⁰).
- 3) Z kolei w przypadku, gdy ojczym (lub macocha) alimentuje pasierba z uwagi na fakt, że drugi z rodziców dziecka nie płaci alimentów, pomimo posiadania możliwości zarobkowych i majątkowych do świadczenia alimentacyjnego, wówczas ojczym (lub macocha) może wystąpić z roszczeniem regresowym na podstawie art. 140 k.r.o. Oczywiście roszczenie to może przysługiwać, jeżeli ojczym (lub macocha) **stał się podmiotem zobowiązanym** wskutek konkretyzacji obowiązku alimentacyjnego z art. 27 k.r.o. z powodu niemożności lub też szczególnych trudności w uzyskaniu alimentów od zobowiązanego do alimentów rodzica dziecka. Ponadto roszczenie to może przysługiwać również wtedy, gdy ojczym (lub macocha) **nie stał się – co prawda – podmiotem zobowiązanym** do alimentów na podstawie art. 27 k.r.o. (a zatem jego obowiązek alimentacyjny występuje wyłącznie w charakterze potencjalnym), niemniej jednak przejął on na siebie świadczenie alimentacyjne dobrowolnie, mimo braku wspomnianej niemożności lub szczególnych trudności w uzyskaniu alimentów od zobowiązanego do alimentów rodzica dziecka⁴¹.

W literaturze przedmiotu brak jest zgody co do relacji, jaka powinna zachodzić pomiędzy art. 27 i 144 § 1 k.r.o. Mając jednak na względzie różne przesłanki alimentacji na podstawie każdego ze wskazanych przepisów⁴², uzasadniony wy-

³⁹ Por. częściowo podobnie A. Szlęzak, *Prawnorodzinna...*, s. 69, 57, 72.

⁴⁰ Tj. alimentów służących wyrównaniu stopy życiowej pasierba.

⁴¹ Por. uchwała SN z 6.03.1975 r., III CZP 3/75, LexPolonica nr 313280; J. Pietrzykowski [w:] *Kodeks...*, s. 1140.

⁴² Przepis art. 27 k.r.o. nie wymaga wykazywania zasad współżycia społecznego, a roszczenie zasądzone jest globalnie, podczas gdy przepis art. 144 § 1 k.r.o. uzależnia alimentację od wykazania jej zgodności z zasadami współżycia społecznego, zaś samo roszczenie zasądzone jest indywidualnie. Ponadto przepis art. 144 § 1 k.r.o. umożliwia alimentację pomimo ustania małżeństwa lub też trwałego opuszczenia rodziny przez pełnoletniego i usamodzielnionego już pasierba.

daje się wniosek, że wybór podstawy prawnej do żądania alimentów od ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba należy do tego ostatniego. Wskazane stanowisko należy uzasadnić w następujący sposób; skoro dziecko może żądać alimentów od swoich rodziców naturalnych bądź to na podstawie art. 27 k.r.o., bądź też na podstawie art. 133 § 1 k.r.o., to zasadne wydaje się stwierdzenie, że również pasierb powinien mieć alternatywne roszczenia spośród dwóch różnych podstaw prawnych (tj. art. 27 lub 144 § 1 k.r.o.).

6. WNIOSKI

Alimentacja pasierba w przypadku wzrastającej popularności tzw. rodzin patchworkowych stanowi niezwykle praktyczny obszar badawczy. Z poczynionych dotychczas rozważań wynika, że konieczna jest przy tym odrębna analiza obowiązku alimentacyjnego ojczyma (lub macochy) wobec pasierba w okresie trwania małżeństwa, odrębna zaś w przypadku jego ustania.

Pogląd opowiadający się za alimentacją pasierba w okresie trwającego małżeństwa nie budzi w doktrynie większych wątpliwości. Włączenie pasierba do założonej przez małżonków rodziny służyć ma rekonstrukcji rodziny, a to z kolei determinuje obowiązek alimentacyjny ojczyma (lub macochy) wobec pasierba na mocy art. 27 i 144 § 1 k.r.o. z tym jednak zastrzeżeniem, że ojczym (lub macocha) nie może wyręczać rodziców pasierba w ich własnym obowiązku alimentacyjnym. Ponadto wskazuje się, że przepis art. 144 § 1 k.r.o. (w przeciwieństwie do art. 27 k.r.o.) wprowadza dodatkową przesłankę zgodności alimentacji z zasadami współżycia społecznego. Nie sposób jednak zaprzeczyć, że żądanie alimentów przez pasierba w trakcie trwania małżeństwa z reguły zgodne jest ze wspomnianymi zasadami współżycia społecznego. Tylko w przypadku skrajnie nagannej postawy pasierba wobec swojego ojczyma (lub macochy) zasadne wydaje się ustanie wskazanego obowiązku alimentacyjnego (art. 27 w zw. z art. 144¹ lub art. 144 § 1 k.r.o.). Oczywiście obowiązek alimentacyjny wobec pasierba (w trakcie trwania małżeństwa) utrzymuje się po osiągnięciu przez niego pełnoletności i samodzielności, o ile tylko pasierb ten wystarczająco długo pozostawał w zrekonstruowanej przez małżonków rodzinie. Wyłączną podstawą takiego żądania będzie jednak przepis art. 144 § 1 k.r.o., zaś przesłanką do żądania alimentów nie będzie już dotychczasowa zasada równej stopy życiowej, lecz standardowa przesłanka niedostatku.

Należy odrzucić zasadność alimentacji pasierba, jeżeli do zawarcia małżeństwa doszło już po osiągnięciu przez pasierba pełnoletności i samodzielności. Jak się bowiem zdaje, przepis art. 144 § 1 k.r.o. wymaga powstania więzi **quasi-rodzicielskiej** pomiędzy ojczymem lub macochą a pasierbem, a zatem konieczna jest rekonstrukcja rodziny polegająca na włączeniu małoletniego pasierba do wspólnoty domowej.

Do spornych w doktrynie należy problematyka dalszej alimentacji małoletniego pasierba w przypadku ustania małżeństwa wskutek śmierci rodzica bądź też w przypadku prawomocnego orzeczenia rozwodu. Przyjmując za słuszne dominujące stanowisko o utrzymaniu takiego obowiązku (wyłącznie na podstawie art. 144 § 1 k.r.o.), należy równocześnie wskazać, że z reguły konieczne będzie uwzględnienie długości

czasu przez jaki małoletnie dziecko pozostawało we wspólnocie domowej. Pośrednio świadczyć ma o tym czas formalnego trwania małżeństwa, bezpośrednio zaś – czas pozostawania małoletniego dziecka w zrekonstruowanej przez małżonków rodzinie. Jak się przy tym zdaje, relacje ojczyma (lub macochy) z pasierbem stanowią istotny, choć niekonieczny warunek, dalszego utrzymania obowiązku alimentacyjnego. Jedynie w przypadku krótkiego czasu trwania małżeństwa bądź też w przypadku rozvodu z wyłącznej winy rodzica pasierba, dalsze utrzymanie alimentacji wobec pasierba powinno być uzależnione od pozytywnej relacji ojczyma (lub macochy) wobec małoletniego pasierba.

Jeszcze większe wątpliwości może budzić kontynuowanie obowiązku alimentacji wobec pasierba, jeśli doszło do rozwiązania małżeństwa, a pasierb równocześnie uzyskał pełnoletność oraz samodzielność. Z jednej strony utrzymanie alimentacji we wskazanym przypadku zbyt silnie wiąże ojczyma (lub macochę) z osobą niespokrewnionego z nim przecież dziecka. Z drugiej jednak strony, ustanie małżeństwa nie unicestwia powinowactwa z którego wynika alimentacja, zaś przepisy alimentacyjne nie wprowadzają żadnego ograniczenia wiekowego. Wydaje się zatem, że przyjmując ogólną tezę o utrzymaniu alimentacji w przypadku ustania małżeństwa, nie można arbitralnie hierarchizować przypadku pasierba małoletniego i pasierba pełnoletniego. Do tego alimentacja pełnoletniego pasierba należeć będzie do rzadkości, ponieważ w miejsce równej stopy życiowej konieczne będzie wykazanie stanu niedostatku, a także wykazanie pozytywnej postawy pasierba wobec swojego ojczyma (lub macochy)⁴³.

Summary

Jakub M. Łukasiewicz, *Stepfather's (stepmother's) alimentation to the stepchild*

The purpose of this Article is to reconstruct the cases where a stepfather or stepmother should provide alimentation to his/her stepson/stepdaughter pursuant to the Article 27 and 144 of § 1 of the Family and Guardianship Code. This publication defines the moment of creation of a potential alimentation relationship between the above-mentioned entities, sets out the criteria according to which the alimentation obligation is specific to the stepson/stepdaughter while highlighting two different situations (i.e. alimentation of the stepson during the marriage pursuant to the Article 27 and 144 § 1 of the Family and Guardianship Code and the alimentation of the stepson/stepdaughter after its termination only pursuant to the Article 144 § 1 of the Family and Guardianship Code), finally, an attempt was made to clarify the criteria reported in the literature for determining the specific alimentation obligation of the stepfather/stepmother regarding to a stepson/stepdaughter entitled to alimentation.

Keywords: *alimony, stepfather, stepmother, stepchild, family*

⁴³ Można sugerować ingerencję ustawodawcy, polegającą na wprowadzeniu określonego limitu czasowego (liczonego od ustania małżeństwa) przez który ojczym (lub macocha) zobowiązany byłby do świadczeń alimentacyjnych wobec pełnoletniego pasierba (podobnie jak przy alimentacji byłego małżonka na podstawie art. 60 § 3 zd. 2 k.r.o.). Taki postulat wymagałby jednak szerszej analizy przekraczającej ramy niniejszej pracy.

Streszczenie

Jakub M. Łukasiewicz, *Alimentacja ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba*

Celem niniejszego artykułu jest rekonstrukcja przypadków, w jakich ojczym lub macocha powinien alimentować pasierba na podstawie art. 27 i 144 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W publikacji określono moment powstania potencjalnego stosunku alimentacyjnego pomiędzy wskazanymi powyżej podmiotami, ustalono kryteria, według których następuje konkretyzacja obowiązku alimentacyjnego wobec pasierba, z jednoczesnym wyróżnieniem dwóch odmiennych sytuacji (tj. alimentacji pasierba podczas trwania małżeństwa na podstawie art. 27 i 144 § 1 k.r.o. oraz alimentacji pasierba po jej ustaniu wyłącznie na podstawie art. 144 § 1 k.r.o.), wreszcie podjęto próbę doprecyzowania zgłaszanych w literaturze kryteriów przesądzających o konkretyzacji obowiązku alimentacyjnego ojczyma lub macochy wobec uprawnionego do alimentacji pasierba.

Słowa kluczowe: alimentacja, ojczym, macocha, pasierb, rodzina

Literatura:

1. Breyer S., Gross S., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, Warszawa 1975.
2. Dobrzyński B., *Kolejność obowiązku alimentacyjnego między pasierbami a ojczymem i macochą*, *Palestra* 1970, nr 3.
3. Dobrzyński B., *Wzajemny obowiązek alimentacyjny między pasierbami i ojczymem lub macochą*, *Studia Cywilistyczne* 1971, nr 17.
4. Dobrzański B. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, komentarz*, red. B. Dobrzański, J. Ignatowicz, Warszawa 1974.
5. Dolecki H. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, H. Dolecki, T. Sokołowski, LEX/el. 2013.
6. Domińczyk T. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Piasecki, LEX/el. 2011.
7. Gwiazdomorski J., *Krewni uprawnieni do żądania i obowiązani do dostarczania utrzymania*, *Państwo i Prawo* 1954, z. 1.
8. Gwiazdomorski J., *Glosa do uchwały SN z 26.05.1968 r., III CZP 49/68, OSPiKA* 1970, nr 6.
9. Gwiazdomorski J. [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J.S. Piątowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
10. Ignaczewski J. [w:] *Alimenty*, red. J. Ignaczewski, Warszawa 2009.
11. Ignatowicz J., Nazar M., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
12. Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz*, LEX/el. 2019.
13. Kabza E., *Zakres podmiotowy i przedmiotowy obowiązku wzajemnej pomocy między małżonkami (art. 27 k.r.o.)*, *Forum Prawnicze* 2016, nr 6(38).
14. Łukasiewicz J.M., *Kilka słów o stosunkach rodzinno-prawnych podstawowych zależnych i oderwanych*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego* 2013, nr 77(12).
15. Łukasiewicz J.M., *Podstawy obowiązku alimentacyjnego na gruncie art 144 § 1 kro [w:] Prawo cywilne – stanowienie, wykładnia i stosowanie. Księga pamiątkowa dla uczczenia setnej rocznicy urodzin Profesora Jerzego Ignatowicza*, red. M. Nazar, Lublin 2015.
16. Łukasiewicz J.M., *Problemy praktyczne związane z instytucją pieczy naprzemiennej*, *Forum Prawnicze* 2018, nr 2(46).
17. Łukasiewicz J.M. [w:] J.M. Łukasiewicz, R. Łukasiewicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2021.
18. Panowicz-Lipska J., *Skutki prawne separacji faktycznej*, Poznań 1991.
19. Pawliczak J. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
20. Pietrzykowski J. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012.
21. Ratajczak A., *O przedmiotach przestępstwa z art. 23 ustawy o zwalczaniu alkoholizmu z 10 XII 1959*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1962, nr 4.

22. Smyczyński T., *Alimentacja dzieci a obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1977, nr 2.
23. Smyczyński T., *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dziecka a polityka socjalna*, Wrocław 1978.
24. Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2018.
25. Strzebińczyk J., *Obowiązek ojczyma (macochy) według art. 27 k.r.o.*, Acta Universitatis Wratislavis – Prawo 1979, nr LXXIV.
26. Strzebińczyk J., *Udział powinowatych dziecka w jego utrzymaniu i wychowaniu według k.r.o.*, Wrocław 1985.
27. Strzebińczyk J.F., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
28. Szer S., *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1969.
29. Szlęzak A., *Kolejność obowiązku alimentacyjnego z art. 144 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1982, nr 4.
30. Szlęzak A., *Prawnorożinnna sytuacja pasierba*, Poznań 1985.
31. Walaszek B., *Dobro dziecka jako przesłanka niektórych uregulowań kodeksu rodzinnego i opiekuńczego PRL*, Studia Prawnicze 1970, nr 26–27.
32. Walaszek B., *Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Warszawa 1971.
33. Wierciński J. [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, LEX/el. 2014.